

4. Гринів О. Українська нація у поліетнічному суспільстві / О. Гринів // Європейські перспективи. – 2010. – № 1. – С. 26-31.
5. Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939 – 1960-х рр. / І. Патриляк. – Львів: Часопис, 2012. – 512 с. – (Центр досліджень визвольного руху).
6. Психолого-педагогический словарь / [сост. Рапацевич Е.С.]. – Минск: Современное слово, 2006. – 928 с.
7. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.

Олександр Волков

Топологія дискурсу протестного політичного суб'єкта

У статті досліджується топологія дискурсу протестного політичного суб'єкта. Простір розглядається як сукупність місць його розташування відносно іншого. Показано, що присутність у визначеному місці визначає характер здійснення. Розмежовуються метафізичні та діалектичні аспекти топології. Розкрита невідповідність позиціонування суб'єкта націоналізму принципам кантівської етики. Виявлено, що його місце розташування характеризується амбівалентністю, розшаруванням по горизонталі та поляризацією тимчасовості.

The topology of discourse of of protest political subject is investigated in the article. Space is examined as an aggregate of places of his location in relation to other. It is shown that a presence determines character of realization locally. Differentiation of metaphysical and dialectical aspects of topology. Exposed disparity of positioning of subject of nationalism to principles ethics of Kant. It is discovered that his place of location is characterized ambivalentness, by stratification for horizontals and polarization of temporality.

Дослідження топології політичного дискурсу стає реальним після осмислення феномену іншого в сучасній філософії. У межах класичної філософії, яка виходила з єдності та одиничності суб'єкта, що пояснюється його гносеологічним трактуванням, це було неможливо. Цей суб'єкт протиставляється об'єкту, як, наприклад, у філософії Нового часу. Пізніше такий підхід переноситься на рішення онтологічних проблем, наприклад, у філософії Ф. Шеллінга та Г. Гегеля. У некласичній філософії єдність суб'єкта ставиться під сумнів, тому, наприклад, Ж.-П. Сартр протиставляє його іншому. Причини такого розпаду пояснюються в постмодернізмі, де уся увага зосереджується на розгляді процесуальності змін. У цю тенденцію цілком вписуються роботи Ж. Бодрийяра, який ставить тотожність

під сумнів, а вказівка на нього розглядається як симуляція [1].

Виділимо основні напрями дослідження топології політичного дискурсу. У рамках позначеної проблематики звертає на себе увагу розгляд історії створення теорії соціального простору В.І. Палагуютою [12]. Він пропонує аналізувати соціальний простір через метафору мереж і потоків в акторно-мереживної теорії у традиції соціальної топології Дж. Ло [8]. Крім того, науковець розглядає концепцію соціального простору А. Лефевра, який висуває тривимірну модель виробництва [15]. В. І. Палагута звертає увагу на те, що саме дискурсивна практика створює умови для конструювання соціального простору.

Звернемо увагу на протиставлення топологічної та оптичної рефлексій; при

цьому передбачається, що топологічна ґрунтується на тактильних відчуттях і психомоториці. Не викликає сумніву, що таке розуміння обумовлено впливом фрейдизму [7, с. 13].

У проблематиці соціальної філософії проблему топологічних аспектів сприйняття простору розглядає Т. І. Макагон, яка використовує теорію соціального поля К. Левина. При цьому топологія визначається як система, яка «фіксує положення, район, галузь участі усередині цілого» [9]. Крім того, застосовується трактування соціальної топології П. Бурд'є, згідно з яким простір утворюється з сукупності полів, які можуть бути політичними, професійними, зокрема, літературними, науковими, символічними полями [2]. При дослідженні соціальної реальності Т. І. Макагон виділяє місцеві топологічні співтовариства, а при їх описі виділяються топоси, що трактуються як структурні одиниці соціальної комунікації, мовні практики, що входять до складу місцевого співтовариства [10], яке розглядається як соціальна система, існуюча як інституціональна організація та, водночас, життєвий простір.

Потрібно зауважити дисертаційне дослідження О. В. Мерзлякова «Топологія соціального суб'єкта», мета якого представити його топологічну структуру самоідентифікації [11]. Цей аспект дослідження топології припускає розгляд позиції суб'єкта в соціальному просторі, характер його буття в структурах самооцінки, виявлення можливостей для самопізнання в соціальних дискурсах.

На топологічні аспекти буття звертав увагу М. Гайдеггер, який позначав прояв сущого через термін «присутність». Завдяки його допомозі з'являється можливість описати розташування, що обумовлене налаштованістю [14, с.134]. М. Гайдеггер розглядає

внутрішню просторовість підручного, яка співвідноситься з проблемою вживання за допомогою вказівки на місце, що стає пунктом взаємозв'язку та засобу [14, с. 102]. При визначенні місця вказується область, в якій воно розташоване, крім того, звертається увага на «спрямованість» і «віддаленість» [14, с. 103]. Вказівка на місце, потрібне для того, щоб прояснити характер присутності: «Простір розщеплений на місця», яке вказує на характер буття-у-світі. У результаті прояснення своєрідності місця з'являється можливість описати присутність із «засобу буття цього сущого» [14, с.104].

При дослідженні топології дискурсу також слід звернутися до трактування листування Ж. Деррідою. Його вплив на життя він характеризує таким чином: «Проте листування в його нефонетичному аспекті зраджує саме життя. Воно погрожує одночасно диханню, духу, історії, як відношенню духу до самого себе. Воно завершує, паралізує, обмежує їх» [4, с.143]. У аспекті топологічної проблематики листування фактично ототожнюється з дискурсом, який здатний впливати на існування при встановленні належного. Дійсно, дискурс обмежує прояви життя, оскільки визначає межі існування.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб виявити *екзистенціальні особливості топології дискурсу* протестного суб'єкта на прикладі звернення до одного з найвідоміших творів Д. Донцова, а саме – «Націоналізм» [5, с. 243-426].

Звернемо увагу, що предметом є розгляд топології суб'єкта політичного дискурсу. Це пов'язано з тим, що її дослідження поза суб'єктом не може бути продуктивним, оскільки саме йому *належить місце в просторі дискурсу*. Виявлення своєрідності цього місця стає

можливим при наявності ідентифікації, відповідно, формування відношення до іншого. Це призводить до відтворення образу самого себе, наприклад, як сильного, могутнього, здатного відстояти самого себе, або, навпаки, як слабого, залежного. У першому випадку суб'єкт «набуває» цілісності значних розмірів, в другому, навпаки, вона оцінюється як незначна. Таким чином, розміри цілісності можуть ставитися під сумнів, проте мають об'єктивний характер, оскільки похідні від характеру здійснення. За допомогою характеристик відношення тілесності суб'єкта та іншого можна виявити загальні характеристики простору політичного дискурсу. Цей простір, з одного боку, має суб'єктивне походження, оскільки його виникнення обумовлено характером дискурсивної поведінки суб'єкта, з другого – об'єктивне, оскільки *суб'єкт є сутністю, яка продукує себе певним чином*. Треба зазначити, що інший може не визнавати розмірів тілесності суб'єкта, демонструвати перевагу, яка може бути нічим не виправдана, а причиною може виявитися прагнення ствердити самого себе. Це заперечення може бути також свідоцтвом спроби змінити місце у просторі політичного дискурсу. Вище наведені приклади свідчать, що топологія дискурсу встановлюється в процесі взаємодії суб'єкта та іншого.

Тільки в дискурсі можлива зміна владних стосунків, а також характеру самореалізації суб'єкта як самостійної сутності. Це обумовлено тим, що він здатний *прийняти в основі себе сенси*, які визначатимуть характер його існування. Суб'єкт [від латин. *subjektum* – що лежить знизу, знаходиться в основі] є сутністю, яка має підставу в самому собі, тому розмір його тілесності залежить від того, як він бачить себе. Розміри тілесності політичного суб'єкта за-

лежать від того, які сенси існування він вважає в якості підстави. Якщо він позиціонуватиме себе відносно іншого як сильний, то розмір його тілесності значно перевершуватиме тілесність останнього. Цей аспект здійснення знайшов вираження в трактуванні «належного» в етиці І. Канта, яке зобов'язує бути деяким чerez затвердіння належного, і в цьому твердженні вже визначено його існування [6]. У понятті «категоричний імператив» виражено найвищий ступінь цього зобов'язання, коли він може бути тільки *таким, а не іншим* незалежно від найрізноманітніших обставин. Саме у цьому аспекті можна говорити про актуальність основних положень кантівської етики при вивченні топології дискурсу. Вона допомагає зрозуміти те, як встановлюються сенси існування, яким чином вони стають основою для продукування суб'єкта.

Зауважмо, що зміст вимог до себе залежить від характеру відношення до іншого при наявності ототожнення себе з ним. Зазвичай в цьому бачать формалізм кантівської етики, не звертаючи уваги на екзистенціальні моменти. Між тим, при розгляді топології дискурсу вказівка на іншого є не чим іншим, як *встановленням свого місця та розміру тілесності*. Мається на увазі, що суб'єкт визначає своє розташування в дискурсі за допомогою співвідношення себе з іншим, внаслідок чого відбувається *структуризація простору*, тобто формування топології політичного дискурсу як сукупності місць розташування. Таким чином, встановлення свого місця в дискурсі можливе за допомогою *усвідомлення присутності іншого*, який певним чином оцінюється. Залежно від цього встановлюється, що від нього можна чекати.

Не викликає сумніву, що відношення до себе та іншого *залежить від розмірів тілесності*. Відповідно до цих розмірів виявляються, з одного боку, сильний інший, якій домінує, якого треба поважати, з другого – слабкий, до думки якого можна не прислуховуватися. Отже, відношення по вертикалі простору дискурсу має характер *панування/підпорядкування*. Мається на увазі, що сильніші суб'єкти панують над слабкішими, які, усвідомлюючи свою залежність, виражають свою покірність, визнають перевагу і «гідність» сильних.

Звернемо увагу, що розміри тілесності можна вважати *об'єктивним чинником*, незважаючи на суб'єктивний характер їх походження. Відповідно, коли сильний суб'єкт переконує іншого у своїй слабкості – це розглядатиметься як спосіб введення в оману, своєрідна дискурсивна гра, за допомогою якої демонструється своя перевага.

Проте топологія дискурсу може змінюватися, внаслідок чого сильний суб'єкт не завжди залишиться таким. Адже він встановлює себе залежно від сенсів, які вважає за свою основу. Тому, якщо ці сенси істотно зміняться, то суб'єкт трансформується. Це пов'язано з тим, що саме *сенси є джерелом ідентичності*. Отже, топологія суб'єкта має екзистенціальне походження.

Немає сумніву, що її опис можливий як в метафізичному, так і діалектичному аспектах. Метафізика суб'єкта полягає в прийнятті та встановленні сенсів як підстави існування, відповідно, вивчення себе як непорушного та абсолютного. Дійсно, *підстави суб'єкта мають абсолютний характер*. Діалектика ж суб'єкта є в його здатності відмовлятися від сенсів, за допомогою яких він себе здійснює. Тим самим, при розгляді

діалектики акцентується увага на його нестійкості.

Відповідно, трансформація можлива при запереченні самого себе, закресленні свого сьогодення. Мається на увазі, що ставиться під сумнів існування в його сьогоденні і висувається вимога *перетворитися на іншого*. Саме таким чином проявляє себе протестний суб'єкт, який негативно оцінює свою присутність. Різновидом протестного можна вважати суб'єкт націоналізму, який в основі існування вважає осмислення нації як живої істоти, відповідно, запереченню піддаються інші, які розглядаються як потенційні супротивники. Щоб зрозуміти своєрідність такого заперечення, слід звернутись до аналізу твору Д. Донцова «Націоналізм», який є прикладом маніфестації суб'єкта націоналізму [5, с. 345-426].

Виникнення протестного суб'єкта в найзагальнішому плані можна пояснити *запереченням слабкості*, що є причиною трансформації його в сильний. Запереченням уявлення про себе як слабкого буде приписування собі сили, здібності долати перешкоди, віра в свою здатність до великих звершень. Опис цього сходження можна знайти у І. Канта при розгляді ним категоричного імперативу, коли встановлюються умови прийняття моральних норм [6]. Різниця маніфестації протестного суб'єкта від кантівського полягає в тому, що він встановлює себе не через ототожнення з іншим, а через його заперечення. Ототожнення має місце, але несхожого характеру, оскільки обумовлене потребою підпорядкувати іншого або зайняти його місце. *Суб'єкт бачить себе на місці іншого*, що може виражатися в такому судженні: «Якщо інший сильний, то чому я не можу бути таким, як він, і панувати у світі»? Таким чином, визначення прису-

тності у світі відбувається за допомогою заперечення іншого. Така позиція припускає продукування, яке включає вимогу «підпорядкувати собі іншого».

За допомогою встановлення позиції у відношенні до іншого відбувається *визначення свого місця* в політичному дискурсі. Його своєрідність *визначає як він відноситься до іншого*, відповідно, що чекати і вимагати, як розуміти те або інше висловлювання, як відповідати, яким чином аргументувати, що відстоювати. Якщо дискурсивна поведінка іншого суперечитиме очікуванням, до нього слід застосувати насильство, що може виражатися в засудженні, вираженні незгоди або обурення. Таким чином, позиціонування слід розглядати як операцію визначення місця в просторі дискурсу.

Тому при розгляді протестного дискурсу необхідно звернути увагу на характер відношення до іншого. При цьому вказівка на одного іншого як на супротивника, припускає необхідність пошуку такого, якому можна довіряти, визнавати втіленням досконалості, якого треба пошанувати. Саме тому протистояння протестного суб'єкта так чи інакше припускає залежність. Така діалектика залишається неусвідомленою протестним суб'єктом, він *вважає себе незалежним від іншого і тому вільним*. Тобто маніфестація свободи займає таке важливе місце в протестному дискурсі. У зв'язку з цим слід нагадати, що націоналістичні сили в Україні об'єдналися в партії під назвою «Свобода». Пошук досконого іншого, а таким для українських націоналістів є Євросоюз, призводить до тотальної залежності від нього, тобто, до заперечення свободи.

Розглянемо своєрідність місця протестного суб'єкта в політичному дискурсі.

1. Для місця його розташування властиві така риса, як *амбівалентність присутності*. Мається на увазі, що його не влаштовує підпорядковане положення у вертикалі влади, тому він прагне змінити його. Отже, можна говорити про роздвоєння місця по *вертикалі* дискурсу: *справжнє місце розглядається як приниження з боку іншого*, тому він, за допомогою заперечення, займає місце, яке розташоване вище за іншого. Реальне місце суб'єкта – серед слабких, саме тому його не визнає інший. Але оскільки суб'єкт заперечує приниження, він вважає себе вище, ніж інший [5, с. 351-363]. Тому він позиціонує себе сильним. Отже, з одного боку, він скаржитись про своє залежне і принижене положення, з іншого – засуджує і викриває того, хто його принижує, знаходячи в цьому своє виправдання, захоплюючись собою, проголошуючи себе непереможним. У наявності роздвоєння місця присутності як буття-у-реальності та буття-у-можливості, при цьому останнє домінує, внаслідок чого суб'єкт транспонує себе на нове місце. *Способом же цього транспонування є вимога належного*, а саме – визнання себе як сильного і досконого з боку іншого. Таким чином, протестний суб'єкт позиціонує себе одночасно в двох місцях політичного дискурсу: одне з них серед тих, що зневажаються, інше – серед сильних і могутніх. Ця невідповідність у позиціонуванні стає причиною дисонантності протестного дискурсу.

2. *Розшарування*, типове для протестного суб'єкта, можна бачити, розглядаючи стосунки з іншим в просторі дискурсу по *горизонталі*, у стосунках, в яких визнається рівність. У «Націоналізмі» Д. Донцова таке позиціонування виражається у вимозі

«бути згуртованими» для представників української нації. Цей заклик до єдності поєднується зі зверненням «бути стійким і непримиренним, мужнім», тобто фанатиком [5, с. 371-378]. На перший погляд, така вимога має багато спільного з основними принципами етики стоїцизму, проте, вимога «бути стійким» має відношення не до долі, жорстокої та несправедливої, а по відношенню до іншого. Тобто, *твердження самого себе стає можливим при запереченні іншого* за допомогою застосування насильства. Отже, з одного боку – прагнення до єдності, з іншого – непримиренність. Таким чином, єдність припускає відокремлення, тобто відпаданню від світу як цілісності. Така єдність не загальна рівність і всеєдність, а єдність на основі винятковості, що призводить до зростання напруженості.

3. І, нарешті, третя причина розсіювання місця в просторі політичного дискурсу відноситься до *тимчасовості*. Присутність суб'єкта дискурсу відрізняється *поляризованістю*, оскільки він безпосередньо «є» в сьогоденні, а *оцінює себе з боку можливого майбутнього*. Тому його існування визначається не тільки сьогоденням, а майбутнім. Ця *поляризація в часі* у протестного суб'єкта є причиною відмови від себе, оскільки сьогодення відкидається в ім'я майбутнього, розглядається як несправжнє, уявне. Саме тому протестний суб'єкт *прагне смерті*, бачить в ній засіб припинення страждань. Така деструктивність виправдовується необхідністю кардинальної зміни сьогодення. Саме тому в дискурсі протестного суб'єкта не можна знайти скарги. Треба бути мужнім і стійким, щоб *виправити недосконалу та жорстоку реальність*, побудувати

досконале майбутнє. Оскільки сьогодення покривається майбутнім, йому приписуються майбутні риси, то жити стає «легко» та «радісно».

Виявлені основні суперечності дискурсу суб'єкта націоналізму, наявність яких пояснює високий рівень його дисонантності. Основними топологічними характеристиками місця, яке він займає в політичному дискурсі, є неважність як в просторі, так і часі. Він, призначений, над яким знущаються, водночас – найсильніший, який претендує на світове панування. Він прагне єдності, проте, водночас, ізоляції. Він дорожить сьогоденням і відмовляється від нього. Маніфестація єдності призводить до консолідації усередині суб'єкта, яка, проте, має локальний характер, а тенденція до обмеження призводить до ослаблення протестного суб'єкта. Крім того, вона припускає відчуження та руйнування цілісності політичного світу. Маніфестація переваги стає причиною легалізації насильства, що пояснює агресивність протестного суб'єкта, яка рано чи пізно викликає протистояння у світі. Такий політичний суб'єкт приречений на знищення. Його місце в дискурсі обумовлює його роздвоєність, що, як на нас, вказує на ознаки політичної шизофренії. Така роздвоєність припускає амбівалентність у позиціонуванні, а саме – поєднання «бути нижче», водночас, «бути вище» за іншого. При цьому існує тенденція транспонування себе на вершину простору політичного дискурсу. Ця тенденція говорить про те, що протестний суб'єкт прагне кардинально змінити своє розташування. Наявність таких протилежностей обумовлює нестабільність і нестійкість, внаслідок чого поширюється невлаштованість, що призводить до розчарування в революційних «ідеалах».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрийяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодрийяр. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. – 230 с.
2. Бурдые П. Социальное пространство в генезис «классов» / П. Бурдые // Вопросы социологии. – 1992. – №1. – С. 17-33.
3. Делез Ж. Логика смысла / Ж. Делез; [пер. с фр. Я.И. Свирского]. – М.: Раритет; Екатеринбург: Деловая книга, 1998. – 480 с.
4. Деррида Ж. О грамматологии / Ж. Деррида; [пер. с фр. и вст. ст. Н. Автономовой]. – М.: Ad Marginem, 2000. – 511 с.
5. Донцов Д. Твори / Д. Донцов. – Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці. – Львів: Кальварія, 2001. – 488 с.
6. Кант И. Из лекций 1762 – 1764 годов [на основе рукописей И. Г. Гердера] // Гусейнов А. А., Ирритц Г. Краткая история этики / И. Кант. – М.: Мысль, 1987. – С. 158-164.
7. Кребель И.А. Мифопоэтика Серебряного века: опыт топологической рефлексии / И.А. Кребель. – СПб.: Алетейя, 2010. – 542 с.;
8. Ло Дж. Объекты и пространства / Джон Ло // Социология вещей: сб. статей. – М., 2005. – С. 223-243.
9. Макагон Т.И. Возникновение топологического восприятия пространства в теории социальных полей / Т.И. Макагон // Известия Томского политехнического университета. – 2012. – Т. 321. – №6. – С. 162-167.
10. Макагон Т.И. Топология местных сообществ / Т.И. Макагон // Вестник Томского государственного университета. – 2013. – 366. – С. 49-55.
11. Мерзляков А.В. Топология социального субъекта: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук: спец. 09.00.11. «Социальная философия» / А.В. Мерзляков. – Ижевск, 2003. – 17 с.
12. Палагута В.И. На пути создания дискурсивной теории социального пространства [Электронный ресурс] / В.И. Палагута. – Режим доступа: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11578.html>
13. Савчук В.В. Топологическая рефлексия / В.В. Савчук – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2012. – 416 с.
14. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер; [пер. В.В. Библихина]. – М.: Ad Marginem, 1997. – 452 с.
15. Lefebvre H. The Production of Space / H. Lefebvre. – Oxford UK & Malden USA: Blackwell, 2007. – 454 p.

Тетяна Воропаєва

Цивілізаційний вимір творчої спадщини Дмитра Донцова

В статті аналізуються твори Дмитра Донцова, присвячені цивілізаційній проблематиці та бачення ним місця України у європейській цивілізації.

The article examines the scientific papers of Dmytro Doncov devoted to the problems of civilization and his vision of Ukraine's place in European civilization.

Сучасні дослідники, які працюють у галузі соціогуманітаристики, спостерігають швидке зростання інтересу до цивілізаційної проблематики. Це зумовлено не тільки 300-річним розвитком цивіліології та цивіліографії, але й активізацією глобалізаційних процесів та соціокуль-

турних трансформацій у світі. Оскільки дослідження процесів формування українства в європейському цивілізаційному просторі вимагає серйозного наукового обґрунтування, то критичне переосмислення наукових праць, присвячених цивілізаційній проблематиці, є до-